

ETT AVGÖRANDE VAL?

VALRÖRELSENS atmosfär är olustig. Redan från början kunde man konstatera bitterhet och nervositet på alla håll, av skäl som det just nu inte lönar sig särskilt mycket att diskutera. Å andra sidan kommer det inte fram mycket nytt i sak.

Det finns vissa ting som inte brukar vara föremål för nämnvärd diskussion i en svensk valrörelse. Det finns ju ändå enighet mellan alla demokratiska riktningar om en mängd grundläggande värderingar, och det kan finnas särskild anledning att understryka detta just nu, då det eljest finns risk för att folk glömmer bort det. Till det man är enig om hör också utrikespolitiken, och regeringens upprepade utbrott mot högerledaren i samband med frågan om FN-delegationen har inte kunnat dölja att det trots allt på sin höjd finns nyansskillnader i avseende på vår utrikespolitiska inställning. För övrigt går nog de nyansskillnaderna i stor utsträckning tvärs över partilinjerna — inom alla partier.

Inte heller diskuterar man författningsfrågor. Författningsutredningens arbete har tvärtom lagts på is för att det inte skulle influera på valrörelsen. Det är egentligen ganska kuriöst men beror väl på

att också här de grundläggande frågorna — valsättet, tvåkammerssystemet, parlamentarismens utformning — inte är partiskiljande. De meningsskiljaktigheter som finns mellan olika riktningar har åtminstone i vissa partier inte lett till något definitivt ståndpunktstagande, och särskilt socialdemokraterna har nog mycket svårt att bestämma sig på en rad grundläggande punkter.

Och så: försvarsfrågan. Det fanns på sin tid en del tecken som tydde på att man skulle få en bitter och otrevlig försvarsdebatt just i år. Men karakteristiskt nog har faran förflyktigats när läget i världen blivit mera kritiskt. Tillkomsten av en försvarsutredning var förmodligen sakligt omotiverad men möjliggjorde å andra sidan att en uppgörelse sköts på framtiden och att försvarsfrågan även denna gång hölls utanför valstriden. Att detta är lyckligt behöver väl knappast närmare förklaras.

I stället är det som vanligt de ekonomiska och i viss mån de socialpolitiska frågorna som behärskar diskussionen. Här finns det en grundmotsättning mellan borgerliga å ena sidan, socialdemokrater å den andra, och dessutom påtag-

liga nyansskillnader inom det borgerliga läget.

Huvudfrågan på det ekonomiska området är helt enkelt omfattningen av det allmännas verksamhet. Konjunkturinstitutets nationalbokföring för Sverige utvisar för 1958 års bruttonationalprodukt, att den offentliga konsumtionen proportionsvis ligger högre i Sverige än i något annat västerländskt land med undantag för Förenta staterna, och att tillväxttakten för den offentliga konsumtionen likaledes är påfallande snabb. Frågan är om den utvecklingen skall fortsätta eller om det offentligas andel i ekonomin nu skall begränsas, stabiliseras vid den nuvarande nivån och på längre sikt reduceras. Diskussionen om omsättningsskatten har därvidlag främst symtomatisk betydelse. I och för sig finns det knappast på borgerligt håll någon förkärlek för direkta skatter i jämförelse med indirekta. Men alla borgerliga partier är överens om två saker: dels att man inte ovanpå den nuvarande hårda beskattningen skall lägga nya indirekta skatter även om skattebetalarnas motstånd där är mindre hårt, dels att den nuvarande omsättningsskatten är en olycklig form av indirekt beskattning. På den grunden är de överens om att den första åtgärden måste vara att avskaffa denna. Först sedan kan man börja diskutera skattepolitikens utformning i övrigt. Och förutsättningen härför är en reduktion av statsutgifterna,

som inte får ha enbart symbolisk karaktär utan måste sätta in på sådana punkter, där den verkligen kan få statsfinansiell och ekonomisk betydelse.

Ett viktigt frågetecken, när det gäller den ekonomiska politiken, är naturligtvis konjunkturutvecklingen. 1958-59 års avmattning följdes av en ny expansion, och både företagens bokslut och sysselsättningsprocenten visar i Sverige liksom i alla andra västerländska stater en gynnsam bild. Det är säkerligen också av den anledningen som den handelspolitiska splittringen inom Europa tills vidare inte fått några allvarigare negativa verkningar. När produktionen kan expandera på alla håll och handelsutbytet befinner sig i ständig stegring är det inte så oerhört viktigt om stegringen är litet större på ett håll eller på ett annat. Kommer denna utveckling att fortsätta i framtiden? För vårt lands vidkommande är av allt att döma den avgörande frågan om det skall gå att begränsa produktionskostnaderna tillräckligt mycket för att vi skall förbli konkurrenskraftiga. Amerikanernas svårigheter med betalningsbalansen under förra året berodde uppenbarligen främst på höga produktionskostnader. Därvidlag har den svenska marknaden större likheter med den amerikanska än exempelvis den tyska eller den schweiziska, och den framtida utvecklingen kräver oavlåtlig uppmärksamhet. Också ur den synpunkten är det bety-

delsefullt att hålla det allmännas anspråk tillbaka, eftersom de har väsentlig betydelse för bredden av den marginal, som ännu finns mellan godtagbara och alltför höga produktionskostnader. Särskilt i betraktande av att lönekostnaderna hos oss bestäms uteslutande genom fria avtal är detta den enda väg på vilken den offentliga ekonomiska politiken kan inverka på näringslivets konkurrenskraft.

Men naturligtvis har den socialpolitiska debatten också andra sidor än den rent ekonomiska. Vad är över huvud taget socialpolitikens uppgift? På socialdemokratisk sida menar man tydligen, att den sociala bidragsgivningen inte bara skall fortsätta utan rentav öka i omfattning med stigande levnadsstandard. Bidragssystemet uppfattas där inte som ett nödvändigt ont, föranlett av att inte alla människor har möjligheter att klara sig själva, utan som en väg till ökad kollektivisering av ekonomin över huvud taget. Att detta är ett ideologiskt betraktelsesätt, som har sin rot i själva socialismen, kan knappast bestridas. Det möter därför också klart motstånd från borgerligt håll. Där menar man tvärtom att den höjda levnadsstandarden principielement bör ge anledning till omprövning av bidragssystemen. Det är karakteristiskt att detta framträder även när det gäller en så omstridd punkt som barnbidragen: folkpartiets och centerpartiets talesmän aktar sig noga för att mo-

tivera sin ståndpunkt i fråga om barnbidraget till första barnet i fullständiga familjer med sociala bidragsargument. På två andra områden, när det gäller bostadspolitiken och när det gäller arbetslöshetspolitiken, är man likaledes på borgerligt håll ense om att bidragssystemet skall reduceras i mån av minskade behov, medan däremot den socialdemokratiska ståndpunkten är att det skall växa i mån av ökade tillgångar. Frågeställningen är helt enkelt, om det normala är att människor skall stå på egna ben eller beroende av bidrag från det allmänna.

Mycken trycksvärta har offrats på frågan om tjänstepensionens blivande öden. Uppenbart är att de tre borgerliga partierna här, liksom i fråga om omsättningsskatten, har en gemensam principuppfattning: pensioneringen skall såvitt möjligt vara frivillig, och den skall bygga på premiereservsystem, vilket betyder att man inte skall ha någon överkompensation utan att var och en utöver folkpensionen får den pension, som han själv betalat till. Sedan går däremot den taktiska bedömningen isär. Högerpartiet finner det lämpligt att alltjämt markera den principuppfattning, om vilken de borgerliga på sin tid varit ense. Centerpartiet inhöljer sig i ett dimmoln, och från folkpartiets sida gör man gällande att det inte längre går att göra någonting åt saken, sedan arbetsmarknadsorganisationerna träffat

uppgörelser på grundval av den förutsättning, som den allmänna tvångspensioneringen utgör. Avgörande är här naturligtvis inte läget i dag, inte heller läget 1963, utan läget längre fram i tiden. Kan man räkna på att ATP håller, när kostnaderna efter hand åker upp till 15–18% av den totala lönesumman? Eller bör man i god tid bereda sig på en avveckling, så att den inte kommer med en skräll, när de yngre generationerna får klart för sig vad som begärs av dem? Frågan är onekligen allt annat än lätt att besvara, eftersom pensionssystemets negativa verkningar ännu så länge framträtt bara i mycket liten utsträckning.

Över huvud taget är det klart att »kompromissernas politik», vilket använts som beteckning för Sveriges politiska liv av en utländsk bedömare, för närvarande står inför något av ett eldprov. Skall man komma över till ett system där avgörandena relativt normalt träffas med en eller annan rösts majoritet, såsom fallet varit både i fråga om ATP och omsättningsskatten, eller komma tillbaka till en ordning där alla anstränger sig att komma överens? Uppenbart är att socialdemokratins maktvilja är sådan, att dess ledande män för närvarande ofta inte längre vill ha uppgörelser utan gör anspråk på att bestämma själva. Så länge de har en om än aldrig så svag majoritet till förfogande, kommer de förmodligen att fortsätta att utveckla sig på den

linjen: först då majoriteten går förlopad kan man räkna med en ändrad grunduppfattning. Men klart är å andra sidan att kompromissen inte i och för sig är något självändamål. Det är en sak att utifrån en bestämd ståndpunkt göra eftergifter för att undvika något ännu värre, och en helt annan sak att låta grundståndpunkten bestämmas av vilken kompromiss som synes möjlig att uppnå. Det senare har hittills aldrig visat sig vara någon framgångsrik politik; också högern fick på sin tid lära sig den saken, när Trygger sökte åstadkomma nationell samling i förvarsfrågan.

Att bedöma utsikterna till det ena eller andra valresultatet är alltid utomordentligt svårt i ett land, där marginalerna är så små som i Sverige. Ingenting tyder på att trenden från 1956 eller 1958 förändrats, men resultatet uttryckt i riksdagsmandat är onekligen speciellt svårt att förutse, dels på grund av att så många mandat beror av något hundratal röster, dels därför att det finns en rad speciella osäkra faktorer, bland vilka också bör nämnas de nyligen införda röstkortet, som kanske kan påverka valdeltagandet.

Några reflexioner må i varje fall göras. En erfaren folkbildare sade en gång till en ung man, som skulle göra sina första lärospån som populärföreläsare: »Det är lika farligt att underskatta åhörarnas in-

telligens som att överskatta deras kunskaper.» Omdömet har giltighet icke minst när det gäller väljarna i en demokrati. Väljarna är okunniga, men de är inte enfaldiga. De fattar ståndpunkt på grundval av vissa ganska allmänna värderingar och har i regel en realistisk uppfattning om hur de politiska partierna ställer sig till dessa. De finare nyanserna i den politiska propagandan går dem däremot ofta förbi. Att det under sådana förhållanden har sitt värde med tämligen klara signaler ligger i sakens natur.

Ett verkligt regimskifte i svensk politik skulle av allt att döma lättast komma till stånd, om alla borgerliga partier för en gångs skull hade framgång vid samma val. Hittills har detta aldrig inträffat, och det är kanske en huvudorsak till att det inte heller har blivit något regimskifte. De tre demokratiska oppositionspartierna intar i dag i den parlamentariska situationen ståndpunkter, som är betydligt mera olika än deras ståndpunkter i sak. Högerpartiet driver sin principlinje med starkt markerad envishet och uppskjuter all diskussion om eftergifter till den tidpunkt, då det kan bli fråga om sakligt avgörande beslut. Folkpartiet har svårt att välja mellan en klart borgerlig uppfattning sådan som gav partiet framgång för tio år sedan och en radikalism sådan som gav det framgång för femtio år sedan. Åtskilligt tyder på att denna tvekan är huvudsakligen taktiskt

motiverad; man vet inte riktigt vilket som ger den bästa chansen till återhämtning efter 1958 års svåra motgångar. Det är i och för sig mycket begripligt. Vilket parti som helst blir naturligtvis en aning chockskadat, när det upplever ett sådant nederlag. Centerpartiets tvekan är skenbart likartad med folkpartiets men har av allt att döma en helt annan motivering, ideologisk snarare än taktisk. Det finns inom centerpartiet många — kanske också partiledaren — som rent känslomässigt har större sympatier för socialdemokraterna än för höger och folkpartiet. Socialdemokraterna åter driver med hätsk nervositet en agitation avsedd att hålla kvar regeringsmakten. Hur skall svenska folket reagera inför dessa olika inställningar?

Ännu mera oviss än valresultatet är naturligtvis frågan om en eventuellt ny regering. Det är tveksamt om det ens lönar sig att diskutera den särskilt mycket på sakens nuvarande ståndpunkt. Ur borgerlig synpunkt hade det otvivelaktigt varit lyckligt om man tidigare, dvs. senast vid vårriksdagen 1960, kunnat komma fram till ett gemensamt handlingsprogram. Men därav blev intet. Skall ett sådant program skapas, måste det nu ske i samband med en eventuell borgerlig regeringsbildning och kanske till största delen efter en sådan. Här må blott sägas några ord om de olika möjligheterna.

Tanken på demokratisk sam-

lingsregering ens för kortare tid synes för ögonblicket tyvärr sakna all aktualitet. Orsaken är att socialdemokratin på den punkten sätter sig enigt till motvärn; antingen vill den regera själv eller också vill den ha en borgerlig regering att attackera. Det ligger i sakens natur att en maktlystnad sådan som regeringen Erlander kommit att utveckla bl. a. skall föra till detta resultat. Å andra sidan är det uppenbart att i varje fall statsministern själv oavsett valutgången är angelägen att klamra sig kvar vid regeringsmakten och i det längsta hoppas att därvidlag få stöd från något enstaka borgerligt parti, vare sig det nu skall vara centerpartiet eller folkpartiet. Han har över huvud taget inte intresse för någon annan lösning av regeringsfrågan än fortsatt socialdemokratiskt regemente.

Inom folkpartiet är situationen den rakt motsatta. Både partiledningen och pressen kör oavbrutet med kravet på regeringsskifte såsom det grundläggande momentet i sin agitation. Man är beredd att regera tillsammans med andra borgerliga eller att regera ensam. Där emot torde endast en mycket liten minoritet inom folkpartiet överväga positionen som stödparti åt socialdemokraterna. Den saken kan naturligtvis i ett viss läge hastigt nog förändras, men ännu så länge

ger folkpartiet därvidlag klara signaler. Från centerpartiets sida är signalerna desto mera oklara, förmodligen därför att man är oense sinsemellan och att ängslan för en upprepning av 1950-talets motgångar väger tämligen jämnt mot lusten att än en gång få några statsrådsposter. Inte heller inom högern är man speciellt villig att resonera om regeringsfrågan innan den fått påtaglig parlamentarisk aktualitet. Så mycket är emellertid uppenbart, att högern självfallet aldrig kan ta rollen som stödparti åt socialdemokraterna och å andra sidan i ett visst läge måste gå med på ganska vittgående kompromisser, därest ett borgerligt regeringsalternativ verkligen skulle aktualiseras.

Det säges ofta att 1960 års val är »avgörande». Det kan det bli. Om trenden från socialistisk till borgerlig politik denna gång ger klart parlamentariskt utslag, är det mycket som talar för att förändringen blir bestående, och då blir valresultatet otvivelaktigt avgörande. Men det kan aldrig bli avgörande i motsatt riktning. En tillfällig motgång för de borgerliga krafterna betyder inte permanent socialistisk regim. Politiken är det möjligas konst, men politiken är också ett arbete på utomordentligt lång sikt. Just för de borgerliga grupperna finns det all anledning att hålla den saken i minnet.